

aan om er de invoering van de Apartheid ideologisch mee te funderen. De auteur prefereert in dit verband het recente begrip ‘usable past’ boven het blijkbaar al weer gedateerde begrip ‘invention of tradition’. De grootscheepse viering van 1952 lokte in Zuid-Afrika ook scherpe kritiek uit, van de nog niet geheel uitgebannen kleine, zwarte *civil society*. In Nederland werd de herdenking op meer bescheiden schaal gevierd, maar eveneens in de nationalistische toonzetting van ‘stamverwantschap’. Bij de behandeling van deze herdenkingfeesten in Zuid-Afrika en Nederland had de auteur nog op de totstandkoming van het aanvankelijk omstreden Cultureel Verdrag kunnen wijzen, dat in 1952, eveneens in termen van ‘stamverwantschap’, door een overgrote meerderheid van het Nederlandse parlement geratificeerd werd. Een nog kleinere kanttekening: het bloedbad in Sharpeville vond niet in 1961 maar in 1960 plaats (64).

Zoals de viering van 1952 compositorisch het hoofdtoneel van het boek vormt, zo vormt de vrijwel geruisloos verlopen herdenking van 2002 een passende anticlimax. ‘Remember Jan van wie?’ schreef het zwarte blad *Sowetan* veelzeggend. De ooit zo gevierde Jan van Riebeeck was zowel in Zuid-Afrika als in Nederland allang van zijn nationalistische voetstuk gevallen en grotendeels in vergetelheid geraakt. De weinige reacties die zich voordeden, vooral afkomstig van zwarte critici, hadden zelfs in post-Apartheid Zuid-Afrika iets plichtmatigs gekregen.

Al met al is dit een geslaagd boek over de beeldvorming rond Jan van Riebeeck. Vroeger kon je in Utrecht op een boek van zo’n 150 pagina’s promoveren. Dat is tegenwoordig, terecht, nog maar bij hoge uitzondering het geval. De auteur heeft echter met deze goed uitgewerkte doctoraalscriptie wel een mooi visitekaartje afgeleverd voor een eventuele promotie op een cultuurhistorisch onderwerp – of op zijn minst een passende betrekking voor een afgestudeerde cultuurhistoricus.

Maarten Kuitenbrouwer †

Klijnsma, M.H., *Om de democratie. De geschiedenis van de Vrijzinnig-Democratische Bond 1901-1946* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2007, Amsterdam: Bert Bakker, 2008, 837 blz., €39,95, ISBN 978 90 351 3239 9).

Meine Henk Klijnsma maakt in *Om de democratie* geen geheim van zijn sympathie voor de Vrijzinnig-Democratische Bond. Zijn waardering stimuleerde hem lid te worden van D66, in zijn ogen de opvolger. Vervolgens schreef hij dit proefschrift met als hoofdvraag of de VDB en D66 een zelfstandige politieke stroming vertegenwoordigen.

Gezien deze achtergrond verbaast het positieve antwoord niet. Opvallender zijn de argumenten in het laatste hoofdstuk. Een vluchtig internationaal overzicht leert dat veel landen al minstens een eeuw een sociaal-liberale partij kennen. Volgens Klijnsma moet dat dan ook gelden voor Nederland. Het verdwijnen van de VDB moet worden gezien als een bedrijfsongeval dat met

de oprichting van D66 werd rechtgezet. Daaruit concludeert de auteur dat discontinuïteit niet fataal hoeft te zijn voor een politieke stroming. Hij probeert dit argument verder te onderbouwen met een verwijzing naar de geschiedenis van Israël. Daar verdween de traditionele links-liberale partij en ontstond later ook een modernere progressief-liberale partij, wat zou 'laten zien dat het mogelijk is de draad weer op te pakken'.

De tussenliggende 750 pagina's maken duidelijk dat Klijsma's hart niet uitgaat naar bovenstaande analyses. De auteur noemt zijn dissertatie een 'poging de geschiedenis van de VDB te reconstrueren'. Deze woordkeus doet vermoeden dat hem een nauwgezette beschrijvende geschiedenis voor ogen staat. Die zou uit moeten gaan van systematisch bronnenonderzoek, een benadering waarvoor zeker ruimte is bij een partij die tot op heden in de literatuur karig was bedeed. Helaas laat Klijsma's bronnenonderzoek te wensen over. Daardoor slaagt hij er niet in op grond van zijn gegevens een beeld te schetsen van de VDB-standpunten en de plaats van deze partij in het politieke spectrum.

De eenzijdige zoekstrategie en daarmee verbonden eenzijdige blik van de auteur zijn de oorzaak. Natuurlijk is het een nadeel dat het VDB-partijarchief verloren is gegaan, maar Klijsma merkt op dat er andere bronnen bestaan. In de praktijk raadpleegde hij vooral de *Vrijzinnig Democraat*, het partijblad, en enkele elders geplaatste artikelen van prominente VDB'ers. Deze keuze heeft grote gevolgen: interne partijdiscussies zijn zo te volgen, maar de VDB-standpunten in de landelijke politieke debatten blijven onduidelijk. De lezer voelt zich als een toeschouwer bij een discussie waar de microfoon van één van de deelnemers is uitgeschakeld: nergens zijn de tegenargumenten te horen.

Bijvoorbeeld uit Klijsma's beschrijving van het debat over de democratie blijkt dat dit gebrek aan context een nadeel is voor het begrip van de politieke en ideologische standpunten van de VDB. Dat is jammer, want zoals de titel *Om de democratie* aangeeft, vormde het begrip democratie de hoeksteen van de partij. Dit debat was niet alleen theoretisch belangrijk, maar bleek ook in de praktische politiek een breekpunt. Een goed voorbeeld is de Vaticaan crisis (1926). VDB-leider Marchant was uit op een regeringscoalitie met katholieken, door hem een 'democratische' coalitie genoemd. Die moest vorm krijgen in een kabinet dat partijleiders op monistische wijze samenstelden. Ondanks een diepe breuk in de confessionele coalitie, zag de katholieke leider Nolens hier niets in. Volgens Klijsma kwam dat door een 'bepaald negatieve visie op Marchant als persoon'. Uit secundaire bronnen leerde de auteur namelijk dat Nolens de VDB-leider beschuldigde van 'dictatoriale neigingen' en 'de onhebbelijkheid om zijn eigen mening als de volkswil te presenteren'.

Uit deze analyse blijkt dat Klijsma als gevolg van zijn keuze om vooral partijpublicaties te bestuderen, niet helemaal doordringt tot de kern van het democratedebat. Bij alle botsende karaktertrekken tussen Nolens en Marchant kunnen de woorden van de katholieke leider namelijk niet alleen als politieke rancune worden afgedaan. Nolens bekritiseerde met zijn woorden Marchants eis dat fractieleiders in een democratie als gekozen 'stem van het volk' direct de lijn van het regeringsbeleid uitzetten. Indien Klijsma bijvoorbeeld in de Handelingen van de Tweede Kamer debatten had gelezen waaraan Marchant

deelnam, dan was hij Nolens' terminologie vaker tegengekomen. Hij had dan beter begrepen welke standpunten de verschillende partijen innamen dan op grond van vooral het partijblad mogelijk is. Klijsma kent Marchants afkeer van extraparlamentaire kabinetten wel, maar de positie die Marchant daarmee innam in het politieke krachtenveld ontgaat de auteur door het 'naar binnen gekeerde' bronnengebruik. Ook de gevolgen voor de VDB komen daardoor niet uit de verf.

Anders ligt dat met interne partijdiscussies. Op basis van het partijblad geeft Klijsma wel een evenwichtige beschrijving van ordinaire partijruzie's zoals bij de kandidaatstelling van 1922, en van de vraag of de partij met de Liberale Unie zou moeten fuseren. Het machtsstreven van Marchant en de onwil van het VDB-clubje om de eigen identiteit te laten opgaan in een grotere massa hielden deze fusie tegen. Des te opvallender is dat in 1946 de door Klijsma betreunde fusie met de SDAP tot stand kwam.

Een partijgeschiedenis kan zich echter niet alleen naar binnen richten, maar moet een partij in het politieke spectrum plaatsen. Met vooral de *Vrijzinnig-Democraat* als bron lukt dat niet. Bovendien vertelt Klijsma zelfs zaken die de interne VDB betreffen meestal alleen als ze in het partijblad staan, zonder elders beschikbare bronnen te raadplegen. Deze werkwijze geeft dit proefschrift het karakter van zo'n 800 pagina's hapsnap verzamelde informatie die toevallig in het partijblad stond.

Alleen voor het weergeven van verkiezingsuitslagen baseert de auteur zich vaker dan gemiddeld op andere bronnen, vooral kwantitatieve gegevens. Op dit terrein lijkt hij zich zekerder te voelen dan bij het politieke debat. Waardevol zijn vooral de resultaten over de periode na 1918, waarover nog weinig werd gepubliceerd.

De over het boek verspreide tabellen en grafieken met verkiezingsstatistieken versterken wel het karakter van een ondoordringbare verzameling gegevens. Daarbij komen nog de her en der opduikende biografietjes van Kamerleden op basis van vooral secundaire literatuur. Zulke gegevens zijn interessant en dus is de hoeveelheid niet het probleem. De vele gegevens vormen echter geen geheel, omdat Klijsma ze met zijn blikveld niet in een politieke context kan beschrijven. Dit boek geeft daarom wel los aan elkaar hangende informatie over de interne lotgevallen van de VDB, maar het biedt niet zoveel inzicht in de positie van deze partij in de Nederlandse politiek of in haar ideologische ontwikkeling.

Johan den Hertog, Universiteit Leiden

Frentrop, P., *Tegen het idealisme. Een biografie van Pierre Vinken* (Amsterdam: Prometheus, 2007, 1032 blz., €49,95, ISBN 978 90 446 1108 1).

Een boek inhoudelijk op waarde schatten op grond van zijn dikte hoort net zo min als het karakter van een mens beoordelen op basis van zijn uiterlijk.